

kadó házasság is magában hordja az ellentmondások csíráját, mely a házasság belső bomlásához vezet. Vera nem tudja e gondolatokat elfogadni, annál kevésbé, mert Volohov meglehetősen brutálisan és durván világosítja fel e mély problémákról, ami már Goncsarov lelkiismeretét terheli. A kiút ami itt Verának mutatkozik: Tusin a kapitalista vállalkozó, a polgári élet »szilárdságának« és tevékeny nyugalmanak megtestestítője. S Vera megbánja tévelygéseit s a nagymama életvitelének ad igazat.

A regény befejezése és Volohov ábrázolása a regény második felében tehát erősen torzul. A korabeli haladó kritika is észrevette és élesen kritizálta e vonásait. Azonban e meglevő torzítások mögött is komoly és mély problémák és ellentmondások húzódnak. Csernyisevszkij Mit tegyünkje is éppen ezeket a problémákat veti fel (házasság, forradalmi mozgalom, utópista szocializmus stb.) Goncsarov világnézeti felkészültsége nem volt elég e kérdések helyes ábrázolásához, de realista ereje elég volt ahhoz, hogy felvesse, és ha egyéni meggyőződése hamis szemüvegén keresztül torzítva is, de viaskodott a világtörténelmi problémák megoldásával.

A mű kiadása igen jelentős tény irodalmunkban, mert Goncsarov írói arcképe sokkal világosabban áll így olvasóközönségünk előtt. A fordítás — Gellért György műve — mindenütt művészi és mélyen átgondolt. A mű kiállítása is méltó a nagy orosz író nevéhez és alkotásához.

Végül szólni kell a regényt kísérő tanulmányról is. Nagyon helyeslendő törekvés az, hogy szépirodalmi műveket ellátunk bibliográfiai, történelmi és társadalmi-politikai adatokkal, melyek a mű élvezetét

és megértését elősegítik. Azonban itt két út áll előttünk: vagy pusztán filológiai és történelmi tényeket tárunk az olvasó elé, és rábizzuk az olvasóra, hogy a mű elolvasása és mérlegelése után ezek segítségével maga alkossa meg véleményét, vagy néhány lényeges érintő sorral, rövid, de beható elemzéssel magunk is hozzásegítjük az olvasót a helyes vélemény kialakításához. A jelen tanulmány azonban egyik igényt sem elégíti ki. Többet ad mint filológiai és történelmi tényeket, de sokkal kevesebbet annál, hogy az olvasó határozott és helyes véleményt alkothasson a regény értéke alakjainak valósága, realista hűsége felől. Egyfelől megállapítja, Mark alakja a forradalmi ifjúság megrágalmazása, másfelől azonban mégis a XIX. sz. nagy realista hagyományába illeszti bele. Vajon okosabb lesz-e az olvasó az ilyen értékelés elolvasása után? Ellenkezőleg, még inkább foglya marad a meg nem oldott ellentmondásnak. Nem kívánunk az ilyen kísérő tanulmányoktól mély elemzést, de ha már a mű eszmei és művészi értékeinek méltatására is vállalkozik, annyit minden esetre meg kell követelnünk, hogy a mű esetleges ellentmondásait a marxista esztétika fényénél megvilágítsa és meg is oldja. Az ilyen elemzés csak antinomiákat állít fel, a feladat az lenne, hogy az ellentmondásokat dialektikusan megoldja. Az a pedagógiai szempont, hogy ne rájünk mindent az olvasó szájába, így is fennmaradhat, hiszen a megoldást sejtetni kell, néhány jól megválasztott szóval utalni kell rá, hogy az olvasó a mű közvetlen élvezetében ennek segítségével maga jöjjön rá a kérdés nyitjára.

Almási Miklós

A ROMÁN NOVELLA-IRODALOM KLASSZIKUSA: IOAN SLAVICI

Érdekes embert, érdekes író-t ismerhet meg a magyar olvasó Ioan Slavici »A kincs« című kötetéből, amely nemrég jelent meg a magyar-román közös könyvkiadási megállapodás keretében. Két okból is érdekes Slavici művészete a magyar olvasók számára: egyrészt novellái, kisregényei a klasszikus román irodalom kiváló alkotásai, másrészt műveiben a 19. század végi erdélyi társadalom képe tükröződik, az a kép, amelyet sok magyar íróknál is megtalálunk.

Slavici 1848-ban született, egy éves, amikor szülőfaluja, Világos közelében a magyar honvédsereg letette a fegyvert, és 1925-ben halt meg a Hohenzollerek, bojárok s gyárosok uralma alatt álló Nagy-Romániá-

ban. Kezdetben jómódú, később tönkrement szűcsmester fia volt, annak a kisparosságának a gyermeke, amely a legszorosabb kapcsolatban állt a parasztsággal. Osztályhelyzete és az erdélyi nemzetiségi küzdelmek döntően befolyásolták egész közéleti és írói működését. Míg azonban megkezdte ezt a tevékenységet, gazdag élettapasztalatra tesz szert. Járt az aradi román és magyar iskolában, írkokoskodott a komlósi körjegyzőségen, előadásokat hallgatott a pesti, majd a bécsi egyetemen. Itt találkozott a kor nagy román költőjével Eminescuval, aki az írói munkára ösztönözte. Ügyvédbojtárkodott Aradon s a görögkeleti püspökség irattárosa volt Nagyváradon.

Eddigi pályájának különböző állomásain alaposan megismeri nemcsak az erdélyi politikai helyzetet, hanem az Osztrák–Magyar Monarchia szövevényes, bonyolult világát is. Annak a román értelmiségnek az útját járja, amely elkeseredetten látja a mindjobban kibontakozó nemzetiségi és szociális elnyomást (s minden erejét megfeszítve tiltakozik ellene. Ennek az értelmiségnek a legjobbjai nem szakadtak el a román parasztságtól, a nemzetiségi és a társadalmi elnyomás súlyát egyaránt érzik, ami viszont nem jelenti azt, hogy a román uralkodó osztály önző érdekeit mindig világosan felismernek.

Slavici először helyi méretekben harcol a nemzetiségi elnyomás ellen, s ezért lázítás vádjával bíróság elé kerül. Újabb bécsi tartózkodás után az erdélyi helyzetet nyomasztónak érezve, átmegey Romániába, itt bekapcsolódik az irodalmi életbe s egyideig a konzervatív párt lapjának, a bukaresti Timpul-nak a munkatársa. Romániában nem kellett tapasztalnia a nemzetiségi elnyomást, de annál jobban érezte a földesúri-burzsoá kizsákmányolása hatását, s nem tudta elviselni az uralkodó osztály politikáját. »Nem tudtam alkalmazkodni, nem tudtam átvenni az itt élő emberek szokásait, felfogásait és nézeteit – vallja Slavici –, hanem megmaradtam »mokánynak«, kifinomult civilizált urak szemében többé-kevésbé kibírhatatlan embernek«.

Amikor Szebenben újra megindul az erdélyi román nemzeti párt lapja, a Tribuna, Slavici 1884-ben visszatér Erdélybe és elvállalja ennek a lapnak a szerkesztését. A Tribuna azt a célt tűzi maga elé, hogy az erdélyi románok közt megszüntesse a belső pártoskodást, megteremtse az úgynevezett román »kulturégységet«. A románság nemzeti egyenjogúságának kiharcolását a Habsburgok segítségével képzelel el s elutasít minden közeledést a magyarsággal. A román parasztság és értelmiségnek hamis Habsburg-illúziója, amely az 1848/49-es tragédiához vezetett, tovább elt, s ezt felhasználta az erdélyi román uralkodó osztály, de az okiráltsági rendszer is, amely 1883-ban csatlakozott a hármass szövetséghez. Slavici belevetette magát a politikai küzdelmekbe, s eltévelyedve az érdekek és felfogások útvesztőjében, kiszolgálta a burzsoá nacionalista politikát. Hangsúlyozni kell, hogy a magyar uralkodó osztály sovinszta politikája elleni harc igazságos volt, de a »felülről« való felszabadítás hamis illúziója helytelen irányba terelte ezt a küzdelmet.

A magyar esküdtbírótság Slavici-ot politikai tevékenységéért egy évi államfogházra ítélte s kizabadulása után az író ismét Romániában telepedett le. Most sem alku-

dott meg azonban az ottani állapotokkal, s az 1907-es nagy parasztfelkelés idején tiltakozott a parasztság kizsákmányolása ellen. A társadalmi helyzet javulását felülről várta, mert még nem látta, s részben nem is láthatta, hogy új erő jelenik meg a román történelem színpadán is: a proletariátus. A Habsburg-dinasztiával szembeni illúziók az első világháború alatt tragikus tévedésbe vitték: az ország német megszállása idején közreműködött a németek engedélyével megjelenő bukaresti napilapnál. Amikor a németek elhagyták Romániát, Slavici-ot ismét bebörtönözték. A börtönben ismerte meg a szocialistákat s jött rá arra, hogy sok szempontból közősek a gondolataik és céljaik. Életének utolsó éveit főleg emlékiratainak megszerkesztésére fordította, de felemelte szavát a ki-ontakozó új elnyomás, a román uralkodó osztály által gyakorolt nemzetiségi politika ellen.

Gyötrelmes, küzdelmekkel teli élete volt Slavici-nak, sok tévedés kísérte igazságos harcát, de mély emberségére vall, hogy utolsó éveiben ezeket a tévedéseket felismerte. Az igazság keresése eljuttatta ahhoz a felismeréshez, hogy a szocialisták célkitűzése helyes, s hogy maga is szeretne résztvenni harcukban. »Milyen mélységesen elszomorító érzés tudni, hogy öreg vagyok – írta –, holott minden erőmmel részt akarnék venni a harcban, amelyről tudom, hogy nemcsak elkeseredett lesz, hanem hosszantartó is«. És eljut ahhoz a felismeréshez is, hogy a nemzetiségi gyűlölséget ki kell küszöbölni, a dunatáji népeknek békében kell együtt élniük. »Azt akartam – írja élete végén – és azt akarták évszázadokon át (a szabadságharcosok), hogy szűnjék meg végre a gyűlölség és az elnyomás, hogy azok az emberek, akiket a sors közös életre rendelt, akiknek ma és a jövőben közösen kell élniük, élvezzék a békés együttélés jótéteményeit, ne nyomják el egymást, egyiorma legyen a joguk és egyenlők a kötelességeik, akár románok, akár magyarok, szászok, svábok, szerbek, rutének vagy zsidók. Ezt akarták a szüleid és őseid, ezt akartad immár elég hosszú életedben át és ezek az üldözött szocialisták sem akarnak mást. Vagy talán közelebb állanak hozzád azok az elvakultak, akik megtagadják a román nép egész múltját, akik azt hirdetik, hogy a románoknak is el kell nyomniuk másokat, ahogy annak idején őket is elnyomták; kimélyítik és elvadítják a gyűlölséget és gúny tárgyává teszik a román nemzetet a világ színe előtt... Nem, tőlük te éppen olyan távol állasz, mint amilyen távol állottál egész életedben a román nép elnyomóitól.« Ehhez hozzá kell még tennünk, hogy Slavici politikai tévedéseinek idején is meg-

becsülte a magyar kultúrát, a magyar irodalmat, amelynek ő volt első tudatos terjesztője a Kárpatokon túl (a Convorbiri literareban 1871–72-ben megjelent cikkeivel).

Mindezeknek előrebocsátása még ennek a rövid ismertetésnek a keretében is szükséges volt, mert e tények ismerete nélkül, nem lehet megérteni Slavici irodalmi munkásságát. A románság legjobb írói, éppúgy egyébként mint a legkiválóbb magyar írók, az irodalomnak mindenkor társadalmi funkciót tulajdonítottak. Slavici-nak is ez a véleménye, s ezt hangsúlyozza, amikor az irodalommal szemben a népi realizmus követelményét állítja fel. »Véleményem szerint — mondja — az írás feladata mindenkor az volt, hogy az emberi természetnek megfelelő életre neveljen és irányítsa.« Hogy ezt a feladatot teljesíteni tudja, a valóságot, a nép életét kell bemutatnia. A Tribunában Slavici a realista alkotásoknak adott teret és arra serkentette kora fiatal íróit, hogy tanulmányozzák a nép életét és művészetét.

Saját maga műveiben elsősorban az erdélyi falu és kisváros valóságát ragadta meg, de az ókirályság népi életét is megelevenítette. Ezekből az írásokból ad — ha nem is több — de helyes válogatást »A kincs« című kötet. »A szegényfalvi pap« című elbeszélésében Slavici a néphez közel álló szegény falusi pap pályáját rajzolja meg s kedves humorral mutatja be, milyen furfanghoz kell nyúlania, ha meg akarja változtatni faluja életét, s rávezetni az embereket a helyesebb gazdálkodásra. Az »Apó öröme« az erdélyi román értelmiség tipikus útját vázolja fel: hogyan lesz a csimpolyás fiából esperes. A »Jószerencse malma« című novella az erdélyi hegyek betyárvilágába vezet. Slavici betyárja nem a hatóságokkal szembeni lázadás kifejezője, az urak ostora, ellenkezőleg, rablásaiban részesek az urakodó osztály tagjai is. A betyár mellett megtaláljuk ebben az elbeszélésben a szegény kisember típusát, akit a meggazdagodás mohó vágya tönkretesz s végül halálba sodor. A kapitalizmus lealjasító hatása, a pénz uralma — ez az, ami Slavici-ot különösképpen foglalkoztatja. Ez a téma bukkan fel »A kincs« című novellájában is, amely a régi Románia világát mutatja be. Egy paraszti-

ember kincset talál, s ez a kincs elveszi nyugalma, amit nem is nyer vissza mindaddig, míg mindenéből ki nem forgatják. Remek Slavici lélektani érzése, de különösen érdekes az a leleplező kép, amelyet a bukaresti sötét üzelmeket folytató sötédek-elemek életéről ad.

Slavici-nak ezekben a műveiben élő típusok lépnek fel, az erdélyi vagy az ókirálysági környezet legjellemzőbb vonásait mutatja be rajtuk keresztül. Szeretettel ábrázolja a népi figurákat vagy a néphez hű értelmiséget és a kritikai realista eszközeivel leplezi le mindazt, ami a nép életére tör. Kétségtelen az, hogy népi figurái reálisak és valóságosan ábrázolja a falu belső ellentéteit (főleg e kötetben nem szereplő novellaiban), de az sem vitatható, hogy kapitalizmus-ellenessége sokszor a paraszti világ patriarchalis voltának dicséretéhez vezet. Különösen ki kell emelnünk Slavici művészetének egyik fontos jellemzőjét: szelíd humorát, amellyel egyes népi figuráit ábrázolja. Ami Slavici frasművészetét illeti, jellemző rá a renkvívüli egyszerűség és a nép nyelvének hű követése.

A magyar olvasók hálásak lehetnek ezért a kötetért, hiszen — ha szétszórva jelennek is meg Slavici-elbeszélések magyarul — most ebből a válogatásból hiteles képet nyerhetnek az író munkásságáról. Ezt annál is inkább elmondhatjuk, mert Lőrinczi László fordításai kiválóan sikerültek; a fordító híven, pontosan követi az eredeti szöveget s ugyanakkor még hajlkonyan is ahhoz, hogy ne szeg nyitse el, ne szűrítse azt a kedves humort, amely Slavici egyes novelláit jellemzi. Csehi Gyula bevezető tanulmánya is jó, legteljebb azt lehet hiányolni, hogy nem elemzi Slavici és a magyarság kapcsolatait, főleg az irodalom szemszögéből. Végül apróságként meg kell említenem, hogy jó lett volna a magyarországi olvasók számára néhány soros tájékoztatást adni a román nevek ejtésére. Ezek a kritikai megjegyzések jelentéktelenek, s egyáltalán nem rontják meg örömeinket, hogy a klasszikus román irodalom egyik újabb neves munkásának megismerésével gazdagodhat népünk műveltsége.

Köpeczi Béla